

<https://doi.org/10.15407/eip2022.01.160>

УДК 338.439:631.151

JEL Q13, Q57

Катерина Прокопенко¹

Людмила Удова²

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ: ІЗ ДУМКОЮ ПРО МАЙБУТНЄ

Обґрунтовано важливість виробництва органічної сільськогосподарської продукції як складової здорового способу життя, а також забезпечення збереження та відновлення довкілля. Розкрито екологічні, економічні та соціальні переваги органічного виробництва, зокрема, збереження природного середовища та здоров'я нації; відтворення родючості ґрунтів; підвищення конкурентоспроможності виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках; покращення добробуту сільського населення тощо. Констатовано, що органічне виробництво включає свідоме використання ґрунту як екосистеми; застосування виробничих методів та профілактичного захисту посівів. Встановлено, що наразі зростає зацікавленість споживачів у споживанні екологічно чистих продуктів харчування, виробництво яких не чинить негативного впливу на навколишнє середовище.

Дослідження світового органічного ринку засвідчило активне зростання як кількості органічних виробників, так і обсягів органічної продукції. Ринок органічної продукції в Україні перебуває на початковому етапі розвитку, проте прослідковується стійка тенденція зростання кількості органічних виробників, розширення асортименту сертифікованих продуктів, нарощування експорту органічних продуктів.

¹ Прокопенко, Катерина Олексіївна – канд. екон. наук, провідний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. П. Мирного, 26, Київ, 01011, Україна), ORCID: 0000-0003-1456-4432, e-mail: k_prokopenko@ukr.net

² Удова, Людмила Олегівна – канд. екон. наук, старший науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. П. Мирного, 26, Київ, 01011, Україна), ORCID: 0000-0002-8216-0379, e-mail: u_lyudmila@ukr.net

Здійснено аналіз ряду факторів, що стримують розвиток органічного виробництва в Україні, зокрема, це недостатній рівень обізнаності населення про властивості органічних продуктів та їх відмінності від конвенційних продуктів; дефіцит кваліфікованих спеціалістів із вирощування органічної продукції; необхідність вирішення логістичних проблем; низька купівельна спроможність населення тощо. Розглянуто ключові зміни у законодавстві ЄС щодо органічного виробництва, одним із важливих нововведень якого є можливість використання групової сертифікації, що дає дрібним фермерам змогу об'єднуватися, виробляти та спільно проходити сертифікацію органічної продукції. Наголошено на перспективності зазначеної моделі для українських виробників. Дослідження засвідчило можливість використання органічної продукції у шкільних закладах освіти на прикладі позитивного досвіду країн ЄС – задля зростання здорового, свідомого та відповідального покоління, яке дбатиме про майбутнє держави.

Ключові слова: сільське господарство; органічне виробництво; модель групової сертифікації; ринок органічної продукції; здорове харчування

Нинішні темпи глобальної втрати біорізноманіття значно переважають темпи природного зникнення сільськогосподарських ресурсів. Втрата біорізноманіття – серйозна загроза можливостям суспільства виробляти продукти харчування, використовувати прісну питну воду й адаптуватися до постійних змін клімату. Людство потребує термінового відновлення балансу у природі та забезпечення стійкої глобальної продовольчої системи, і органічне виробництво може бути одним зі шляхів вирішення цієї проблеми. Розвиток органічного виробництва зберігає природне середовище, забезпечує населення безпечною, екологічно чистою та високоякісною сільськогосподарською продукцією. Таким чином, органічна продукція є складовою здорового способу життя і, водночас, слугує збереженню та відновленню довкілля.

Наразі актуальність органічного виробництва визначається низкою екологічних, економічних та соціальних переваг. До екологічних переваг можна віднести: збереження природного середовища; збереження та відновлення біорізноманіття в агроландшафтах, відтворення родючості ґрунтів; запобігання забрудненню природних вод; скорочення викидів вуглекислого газу, закису азоту й метану, які призводять до глобального потепління. Економічні переваги: підвищення конкурентоспроможності виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках; ресурсозбереження сільськогосподарського виробництва. До соціальних переваг відносяться: збереження здоров'я нації (виробництво без використання ГМО та їх похідних, хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив);

покращення добробуту сільського населення внаслідок диверсифікації діяльності; підвищення зайнятості та покращення розвитку сільських територій. Вживання органічної продукції також позитивно впливає і на здоров'я населення, оскільки вона містить в 1,5 раза більше поживних речовин, мінералів та вітамінів (вітаміну С, заліза, магнію і фосфору), ніж конвенційні продукти.

Питання розвитку органічного агровиробництва як основи забезпечення якості й безпечності сільськогосподарської продукції в Україні розкриті у публікаціях вітчизняних науковців В. Гармашова [1], Т. Дудара [2], І. Кудінової [3], Т. Чайки [4], О. Шубравської [5].

Метою дослідження є оцінка ролі органічного виробництва та визначення перспективних напрямів його подальшого розвитку в Україні.

Становлення та розвиток міждержавного регулювання органічного сільського господарства започаткувала Організація Об'єднаних Націй в особі Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), а також Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO), створивши в 1963 р. Комісію під назвою Кодекс Аліментаріус (лат. Codex Alimentarius – збірник стандартів щодо продуктів харчування), яка розробляла вимоги до конкретних видів продуктів харчування згідно з установчими та програмними документами зазначених вище міжнародних організацій. У 1999 р. Комісія затвердила Вимоги щодо виробництва, переробки, маркування та реалізації органічної сільськогосподарської продукції [6].

За визначенням Міжнародної федерації органічних сільськогосподарських рухів (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM) [7], органічне сільське господарство – виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей; залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, уникаючи використання несприятливих ресурсів; органічне сільське господарство поєднує традиції, нововведення та науку, щоб поліпшити стан навколишнього середовища і розвивати справедливі взаємини і гідний рівень життя для всього, зазначеного вище. Ми схилиємося до думки зарубіжних вчених, які трактують органічне сільське господарство як систему сільськогосподарського виробництва, що використовує матерію, енергію, знання та життєдіяльність природних організмів для виробництва (наприклад, продуктів харчування) і процесів (наприклад, переробки харчових продуктів), а також для надання послуг [8].

Відповідно до Закону України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції", органічне виробництво – сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із

дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [9].

Отже, органічне сільське господарство передбачає підтримання в довгостроковій перспективі здоров'я як конкретних об'єктів, з якими має справу (рослин, тварин, ґрунту, людей), так і всієї планети загалом.

Виробники органічної продукції розробили виробничі системи, які забезпечують збереження збалансованого використання навколишнього середовища як природного сільськогосподарського ресурсу. У тваринництві подібні виробничі системи забезпечують такі передумови: тварини повинні бути убезпечені від спраги, голоду та недоїдання, позбавлені фізичного та фізіологічного дискомфорту, болю, травм чи хвороб і мати можливості до проявлення нормальних поведінкових характеристик за відсутності страху, або хронічного стресу [10].

В органічному землеробстві використання ґрунту базується на принципі, що ґрунт є екосистемою. Знання про процеси природного розвитку ґрунту допомагають агровиробникам знаходити ефективні шляхи переведення своїх ферм на органічне виробництво. Технології органічного виробництва не допускають використання: у рослинництві – отрутохімікатів для боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин, мінеральних добрив синтетичного походження, а також ГМО; у тваринництві – стимуляторів росту, гормонів і антибіотиків. При органічному виробництві застосування сівозмін, використання насіння і порід, адаптованих до місцевих умов, є обов'язковим, за рахунок чого забезпечується покращення стану та родючості ґрунтів, а також відновлення функціонального біорізноманіття [2].

Отже, цілісний підхід органічного виробництва включає свідоме використання ґрунту як екосистеми, що зумовлює захист ґрунтів та підземних вод; застосування виробничих методів та профілактичного захисту посівів, що знижують залежність від хімічних пестицидів.

На сьогоднішній день дедалі більше зростає зацікавленість споживачів в екологічно чистих продуктах харчування, виробництво яких не чинить негативного впливу на навколишнє середовище. Світовий органічний ринок в останні десятиріччя – один із найбільш динамічно зростаючих ринків, причому зростають як площі органічних сільськогосподарських земель, так і кількість органічних виробників та обсяги органічної продукції. Зокрема, у 2020 р. зазначений ринок у Австрії, Німеччині та Швейцарії зріс на 20%, а у США та Великій Британії – на 12%.

За даними FiBL (Дослідного інституту органічного сільського господарств, Швейцарія) та IFOAM у 2019 р. органічне сільське господарство провадили 187 країн. Площа органічних сільськогосподарських земель у 2019 р. зросла до 72,3 млн га, порівняно з 1,1 млн га у 1999 р., і її частка у всіх сільськогосподарських землях становила 1,5%. Також за останні 20 років кількість виробників органічної продукції зросла з 200 тис. до 3,1 млн, відповідно зріс і обсяг органічного ринку – з 15,1 до 106,4 млрд євро [11].

У світовій структурі використання органічних сільськогосподарських земель домінують пасовища (понад дві третини), рілля займає 18%, а багаторічні насадження – 6,5%. Рілля найбільше зайнята під зерновими культурами (близько 40%), кормовими (24,4%), олійними (13%), бобовими та овочами. Найбільш важливими багаторічними культурами в органічному виробництві є олива (19%), кава (15%), горіхи (13%), виноград (10%) та какао (8%).

Що стосується окремих країн, то найбільші земельні площі під органічним виробництвом знаходяться у Австралії (35,7 млн га), Аргентині (3,7 млн. га), Іспанії (2,4 млн га), а найбільшу частку органічних земель мають Ліхтенштейн (41,0%), Австрія (26,1%), Сан-Томе і Принсіпі (24,9%). Найбільшим є органічний ринок у США (44,7 млрд євро), Німеччині (12,0 млрд євро) та Франції (11,3 млрд євро), а ЄС загалом – 41,4 млрд євро. При цьому найбільше органічної продукції споживає населення Данії (344 євро на особу), Швейцарії (338 євро) та Люксембургу (265 євро). Таким чином, основним споживачем органічної продукції є населення Європи, і тут знаходиться досить значна частка органічних сільськогосподарських земель – 23%, однак половина органічних земель знаходиться в Океанії, 11% – в Латинській Америці, 8% – в Азії, 5% – в Північній Америці і 3% – в Африці [11].

Незважаючи на те, що найбільшими ринками залишаються Європа та Північна Америка, значну динаміку зростання демонструють ринки Азії та Австралії і Океанії, це стосується як обсягів реалізації, так і споживання на душу населення (табл. 1). Тобто можна припустити, що там існує значний потенціал розвитку таких ринків, особливо в Азії, з її великою кількістю населення.

Таблиця 1

Основні характеристики світового ринку органічної продукції за регіонами

Регіон	Обсяги реалізації, <i>млн євро</i>		Споживання на одну особу, <i>євро</i>		Індекс зміни площ органічних площ 2018/2019, %
	2018	2019	2018	2019	
Світ	96683	106404	12,9	14,0	101,6
Північна Америка	43677	48201	119,9	132,3	109,1
Європа	40729	45049	50,5	55,8	105,9
Азія	10071	10949	2,4	2,4	92,9
Австралія і Океанія	1378	1378	33,5	33,5	99,7
Латинська Америка	810	810	1,5	1,5	103,5
Африка	17	17	0,01	0,01	109,5

Джерело: [11].

На відміну від США та країн Західної Європи, ринок органічної продукції в Україні зараз перебуває на початковому етапі розвитку. Купівля органічних продуктів харчування в нашій країні часто розглядається як нова тенденція, а не усвідомлений вибір для покращення здоров'я. Виробництво органіки малопривабливе для вітчизняних виробників через високі витрати та відсутність державної підтримки, що призводить до високих роздрібних цін. Але, незважаючи на це, обсяги реалізації органічної продукції на внутрішньому ринку України зростають, хоча і невисокими темпами.

Наразі українці споживають значно менше органічних продуктів, ніж жителі країн ЄС: на одну особу цей показник становить менше 1 євро, тоді як у ЄС – 84 євро на рік. Частка органічних продуктів на вітчизняному ринку сьогодні становить менше 1% від загального обсягу продажів продовольчих товарів (для порівняння: найбільша частка органічних продуктів на ринку Данії – понад 12%). Проте сьогодні можна спостерігати стійку тенденцію появи нових органічних виробників, розширення асортименту сертифікованих продуктів, нарощування експорту органічних продуктів (табл. 2).

Таблиця 2

Органічне виробництво в Україні

Показник	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість органічних виробників	426	504	635	617	549
з них сільськогосподарські виробники	294	304	501	470	419
Площа сільськогосподарських земель (органічних та перехідного періоду), тис. га	381,2	289,0	309,1	468,0	462,2
з них з органічним статусом, тис. га	289,6	201,0	233,5	384,5	410,6

Джерело: Органічне виробництво в Україні / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=ed6463ce-f338-4ef0-a8a8-e778d3d0ffd1&title=OrganichneVirobnitstvoVUkraini>

В Україні розвиток органічного виробництва стримується рядом факторів, таких як:

- недостатній рівень обізнаності населення про властивості органічних продуктів та їх відмінність від конвенційних продуктів;
- дефіцит кваліфікованих спеціалістів із вирощування органічної продукції (зокрема агрономів);
- недостатня вирішеність логістичних проблем щодо регулярності постачання та сертифікації логістичних центрів (через зростання витрат торговельним мережам вигідніше мати справу з продукцією з більшим терміном зберігання);

– ціновий фактор, обумовлений низькою купівельною спроможністю населення (на ціну впливають невеликі обсяги виробництва, відсутність державної підтримки та пільгових кредитних ресурсів);

– економічні – фінансові втрати у зв'язку із зменшенням виробництва продукції; фінансові витрати, пов'язані з необхідністю закупівлі спеціальної техніки та обладнання; конверсійний період може тривати до трьох років, що є ризиком та додатковими витратами для виробника органічної продукції;

– імовірне зростання конфліктів між виробниками органічної та конвенційної продукції щодо шкідників та хвороб на межах їхніх земельних ділянок. Певні шкідники та хвороби, забруднення ГМО та проблеми зі здоров'ям змушують органічний сектор дотримуватися основних законів та правил, що ускладнюється сусідством із територіями, на яких дотримання цих вимог не потрібне.

Ще одним з важливих факторів, що гальмує розвиток органічного виробництва в Україні, є недостатня державна підтримка виробників. З одного боку, у державному бюджеті заплановано виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь та/або одну голову ВРХ; відшкодування до 30% вартості витрат на проведення сертифікації органічної продукції; відшкодування до 30% вартості витрат на придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив, насіння, садивного матеріалу та кормів. А з іншого боку, ці ресурси не було використано через відсутність "Порядку розподілу та використання коштів по напрямку органічного виробництва".

Великі інвестори зацікавлені у технологіях, що дають швидку віддачу від вкладених інвестицій та максимізують прибутки, зокрема генні технології та точне землеробство, а органічне землеробство є складним у веденні та неперспективним для отримання швидких прибутків.

Порівняно з конвенційним сільським господарством середня врожайність органічного рослинництва нижча. Щоб компенсувати нижчу врожайність, вищі ризики та додаткові витрати на сертифікацію, логістику та торгівлю, виробники органічної продукції повинні реалізовувати її за вищою ціною. Однак ринкові ціни, включаючи ціни на органічні продукти, перебувають під тиском цін на конвенційну продукцію, тому важливо стимулювати споживання органічної продукції за стабільними цінами.

Одним із ризиків, які несе виробник при переході на органічне рослинництво, є збільшення потреби в робочій силі. Високий попит на робочу силу в органічному сільському господарстві є наслідком трудомісткої боротьби з бур'янами, що особливо гостро відчувається в період конверсії та в перші роки виробництва органічної продукції [12].

Незважаючи на низку проблем, внутрішній український ринок органічних продуктів розвивається. Так, згідно з оцінкою експертів, якщо у 2008 р. обсяги цього ринку становили 0,57 млн дол. США, у 2010 р. – 3,4 млн, то у 2020 р. – вже 25,1 млн дол. США.

Однак більшість виробників проходять сертифікацію відповідно до стандартів, еквівалентних стандартам ЄС, та понад 90% усієї вирощеної в Україні продукції експортується. Основна органічна продукція, що експортується з України, – це зернові, олійні та бобові культури, дикорослі ягоди, гриби, горіхи та лікарські трави (табл. 3).

Таблиця 3

Основні види сільськогосподарської органічної продукції, експортованої Україною

Вид продукції	Обсяги експорту, тис. т		Темп зміни, %
	2019	2020	
Кукурудза	227,7	103,9	45,6
Соя	59,9	88,1	147,1
Пшениця	71,6	50,8	70,9
Олія соняшникова	16,1	20,5	127,2
Ріпак	11,1	10,1	91,0
Макуха соняшникова	8,8	7,4	83,9
Соняшник	20,7	7,4	35,6
Чорниця заморожена	7,2	6,0	84,1
Пшоно	4,3	4,2	96,5
Горох	6,7	3,9	58,5

Джерело: Дослідження органічного ринку України 2019–2020 / ТОВ «Органік Стандарт», МБО «ІЦ «Зелене дос'є», FiBL. Київ, 2021, 66 с.

За оціночними даними органу сертифікації «Органік Стандарт», у 2020 р. основними органічними продуктами (за обсягом), які експортували з України, були кукурудза, пшениця, соя, соняшникова олія, ріпак, макуха, насіння соняшника, лохина (заморожена), ягоди та пшоно.

Українські оператори дедалі більше продають за кордон не лише сировину, а й органічну напівперероблену та перероблену продукцію. Наприклад, збільшується експорт органічної соняшникової олії, меду, замороженої ягоди, яблучного соку та інших продуктів. Усього в 2020 р. Україна експортувала понад 45 різних органічних товарів, а загальна вартість експорту органічної продукції становила понад 204 млн дол. США.

Товарами з найбільшою вартістю за кілограм продукції у 2020 р. були олія з дикорослих ягід, лосось охолоджений або заморожений, концентрат фосфатидний соняшковий, сушені трави, морозиво, ягоди, молочна продукція, насіння гарбуза.

Останніми роками органічна продукція з України експортувалася до 38 країн світу, 20 з них – члени ЄС. Країни Європи традиційно є основними споживачами української органічної продукції. Окрім країн – членів ЄС (у 2020 р. – 217 210 т), українську органічну продукцію імпортують також Велика Британія (16 904 т), Швейцарія (4 943 т) та Норвегія (2 831 т).

Нідерланди є лідером імпорту української органічної продукції, оскільки нідерландське законодавство підтримує політику органічного землеробства та чітко регулює органічний сектор, а наявність однієї з найбільших у світі портових інфраструктур сприяє зручній логістиці у транспортуванні продукції до інших країн світу. У Нідерланди експортується, як правило, сировина. Україну за обсягами експортованої органічної продукції в ЄС випереджають лише Еквадор, Домініканська Республіка та Китай.

Багато країн прагнуть вивести органічне виробництво на новий рівень. Зокрема, ЄС планує до 2030 р. перевести 25% сільськогосподарських земель під органічне сільське господарство. У Національній економічній стратегії на період до 2030 року [13] передбачається збільшення площі земель з органічним статусом не менше як до 3% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення; збільшення експорту органічної продукції до 1 млрд дол. США.

Для успішного розвитку вітчизняного органічного виробництва сільськогосподарської продукції необхідно сформувати інституційне забезпечення – як з урахуванням вдалого досвіду розвинених країн, так і національних особливостей нашої держави. Коротко розглянемо ключове законодавство щодо органічного виробництва у країнах ЄС.

З 1 січня 2022 року Європейський Союз увів в дію новий Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2018/848 про органічне виробництво й маркування органічних продуктів [14]. Ключовими змінами зазначеного Регламенту є розширення сфери його застосування, посилення відповідальності операторів у разі виникнення підозри щодо забруднення продукції, перехід від еквівалентності до рівнозначності та встановлення вимог до групової сертифікації. Серед нових цілей Регламенту є заохочення коротких каналів збуту і локального виробництва, що є важливим у контексті підтримки малих виробників.

У Регламенті посилено принципи, які стосуються екологічної складової органічного сільського господарства, а саме: принцип виробництва, пов'язаного з ґрунтом, посилено через "ведення рослинництва, пов'язаного з ґрунтом, а також тваринництва, пов'язаного з землею". Також у регламенті зафіксовано принципи "сприяння нетоксичному довкіллю", "підтримання довгострокової родючості ґрунтів" і "біорізноманіття" та додані нові принципи щодо заохочення використання органічного репродуктивного матеріалу рослин і порід тварин з високим рівнем генетичного різноманіття, стійкості до хвороб та тривалості життя.

Серед нововведень регламенту – заборона гідропонного виробництва; виробництво переробленої органічної їжі не має включати продукти, що містять або складаються з наноматеріалів; створення системи групової сертифікації для дрібних фермерів та операторів з метою зниження витрат на інспектування та сертифікацію і адміністративних обмежень, зміцнення місцевих мереж, сприяння розвитку роздрібної торгівлі та забезпечення рівних умов для операторів з третіх країн; за певних умов ферма може

виробляти як органічну, так і конвенційну продукцію; оператори та групи операторів підлягають перевірці відповідності щонайменше один раз на рік.

Важливим нововведенням Регламенту є можливість "групової сертифікації", що дає дрібним фермерам змогу об'єднуватися, виробляти та спільно проходити сертифікацію органічної продукції. Ця модель є дуже перспективною для вітчизняних виробників, оскільки завдяки їй полегшається умови ведення бізнесу для дрібних фермерів: вони зможуть проходити групову сертифікацію, значно економлячи час та кошти. Крім того, дозволяється паралельне ведення органічного і традиційного господарства, якщо їх розділено згідно з нормами, що суттєво полегшить затратний перехід до органічного виробництва.

Ця модель досить поширена у світі. За даними FiBL, у 2019 р. нею було охоплено 2,6 млн органічних виробників, що об'єдналися у 5900 груп із системами внутрішнього контролю. Ці виробники вели діяльність на площі 4,5 млн га (середній розмір господарства становив 1–4 га залежно від регіону). Основною продукцією були кава і какао, а також цукор, мед, бавовна, ароматичні рослини, тропічні фрукти.

Групову сертифікацію сьогодні представлена двома типами організацій, а саме: організованими групами фермерів, такими як кооперативи, асоціації фермерів, федерації кооперативів (що у світі становлять половину від загальної кількості, однак вони мають обмежений асортимент органічних продуктів) та групи під управлінням трейдерів (їх менше половини від загальної кількості, однак вони охоплюють 1–1,3 млн органічних виробників, мають широкий асортимент органічної продукції, сертифікованої за цією системою).

У новому Регламенті групову сертифікацію чітко не визначена, однак вона визначена в Настановах Єврокомісії від 2008 р. і дозволяється лише для здійснення контролю над дрібними операторами в країнах, що розвиваються, відповідно до визначення ОЕСР. Згідно з Настановами, членами групи, на яку поширюється групову сертифікацію, можуть бути лише дрібні фермери. Більші господарства (а саме, господарства, які несуть витрати на сертифікацію, менші за 2% їх річного обігу) також можуть бути членами групи, але повинні проходити щорічну інспекцію, яка проводиться незалежним органом сертифікації.

Крім того, переробники й експортери також можуть бути частиною структури групи, але теж повинні проходити щорічну інспекцію, яка проводиться незалежним органом сертифікації. Фермери, що належать до групи, повинні застосовувати однакові системи виробництва і географічно знаходитися поруч.

Група може бути самоорганізованою, а саме: у формі кооперативу або структурованої групи виробників при переробнику чи експорттері. Це означає, що вона повинна бути офіційно зареєстрована на основі письмових угод з членами, мати центральне керівництво, встановлені процедури прийняття рішень і правоздатність. При орієнтації на експорт маркетинг продукції має

здійснюватися від імені групи. Також має бути запроваджена система внутрішнього контролю.

Кожна група операторів повинна складатися тільки із членів:

– для яких вартість індивідуальної сертифікації становить понад 2% обороту або стандартного обсягу органічного виробництва і чий річний оборот органічного виробництва не перевищує 25 000 євро, або чий стандартний обсяг органічного виробництва не перевищує 15 000 євро на рік;

або

– кожен з яких має господарство площею не більше:

5 га; або

0,5 га для теплиць, або

15 га, включно для багаторічних пасовищ.

Таким чином, у 2022 р. для групової сертифікації у ЄС кожна група операторів повинна: бути створена в державі-члені або в третій країні; мати правосуб'єктність; складатися з членів, які провадять діяльність географічно наближено один до одного; запровадити спільну систему маркетингу для продукції, виробленої групою; і запровадити систему внутрішнього контролю, що складається з документованого набору заходів і процедур контролю, згідно з яким конкретна особа або орган відповідає за перевірку дотримання кожним членом групи вимог цього Регламенту.

Важливим напрямом використання органічної продукції є поширення її вживання у шкільних закладах освіти. Дитячий організм є більш вразливим до дії залишків пестицидів, нітратів, важких металів та антибіотиків у продуктах харчування, тому органічні продукти особливо корисні для дітей. Європейські країни вже давно запроваджують певний відсоток органічних продуктів у системі державних закупівель для харчування закладів освіти та стимулюють виробництво органічної продукції. Втім, у країнах Європи такі програми підкріплюються значними вливаннями з бюджетів як безпосередньо самої країни, так і Євросоюзу.

З 2014 р. у деяких федеральних землях Німеччини була запроваджена програма ЄС із забезпечення фруктами шкільних закладів освіти з метою профілактичної роботи у рамках охорони здоров'я. Програмою передбачається споживання трьох порцій фруктів/овочів протягом тижня на дитину (загалом 300 г) як перекус. Участь дітей у зазначеній програмі – безкоштовна (діти початкових шкіл (1–4 класи) – за бажанням). Ця програма була підтримана закладами освіти, оскільки кількість зацікавлених з роками зростала. Починаючи з 2017 р. почала діяти "Шкільна програма ЄС", яка, за бажанням дітей, передбачала включення до їхнього раціону, крім фруктів та овочів, 200–250 мл молока на тиждень [15, 16]. Однак учні надають перевагу споживанню фруктів та овочів. Програма діє і сьогодні. До позитивних ефектів програми ЄС із забезпечення дітей органічними фруктами, овочами та молоком слід віднести: покращення знань учнів про фрукти, овочі та молоко; поліпшення моторики дітей завдяки поділу фруктів та овочів на шматочки; зростання потреби споживати фрукти та овочі.

Після запровадження приготування їжі з органічних продуктів у шкільному харчуванні Німеччини споживання органічних продуктів збільшилося внаслідок привабливого вигляду страв; зменшилася кількість споживання м'яса із одночасним збільшенням споживання овочів; зросла кількість вегетаріанських страв; у шкільних їдальнях зросла кількість регіональних і сезонних продуктів; здійснюється розрахунок оптимальної кількості їжі.

В Україні також започатковано цей процес. Зокрема, почалась активна реформа системи шкільного харчування, вдосконалюється законодавство у сфері дитячого харчування. Метою реформування є підвищення загального рівня якості, поживності та безпечності харчових продуктів у меню українських шкіл. Уже напрацьовані методичні рекомендації, оновлено вимоги до організації харчування в навчальних закладах, модернізуються харчоблоки і власне розроблене саме меню. Реформа запроваджує у закладах освіти здорове харчування.

Законодавча база у сфері дитячого харчування сьогодні досить широка. Це Закони України "Про дитяче харчування", "Про охорону дитинства", "Про безпечність та якість харчових продуктів" і "Про молоко та молочні продукти" тощо, сюди можна віднести і клінічний протокол медичного догляду за здоровою дитиною віком до трьох років. Однак чинні рекомендації щодо вигодовування дітей віком від трьох до п'яти років поки загальні й неповні, а сучасні офіційні норми споживання харчових речовин для категорії дітей від нуля до п'яти років в Україні після 2000 р. не переглядалися і відрізняються від сучасних світових стандартів. Зокрема, Закон України "Про дитяче харчування" було ухвалено 2006 р., його положення в багатьох випадках вже застаріли і є такими, що суперечать новому законодавству України у сфері безпечності та якості харчових продуктів та не відповідають вимогам законодавства Європейського Союзу.

У жовтні 2021 р. було ухвалено Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства ЄС" [17], згідно з яким вітчизняне регулювання буде узгоджене з регулюванням ЄС. Українські виробники, які відповідатимуть новим вимогам, зможуть постачати ту саму продукцію одночасно як на внутрішній ринок, так і на зовнішній. Для виробництва дитячого харчування можна буде використовувати молоко тільки високої якості. Перелік інгредієнтів, заборонених до використання у виробництві дитячого харчування, буде приведено у повну відповідність до законодавства ЄС, у тому числі буде заборонено використання глютену. У повну відповідність до законодавства ЄС буде приведено і порядок маркування дитячого харчування, де не можна буде використовувати фотографії та зображення дітей. Міністерство охорони здоров'я України затвердить мінімальну і максимальну дозволена кількість мінеральних речовин і вітамінів у дитячому харчуванні. Також буде збережено так звану "соціальну складову" – певним категоріям дітей держава надаватиме безкоштовне харчування. Забезпечення

здійснюватиметься через набори, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Однак існуюче в Україні інституційне забезпечення не передбачає запровадження використання органічної продукції у щоденному меню шкільних закладів освіти. Саме тому доцільно звернути увагу на адаптацію європейського досвіду щодо унормування забезпечення шкільних закладів освіти органічними фруктами, овочами та молоком.

Висновки і пропозиції

Перспективи розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції як у світі, так і в Україні обґрунтовуються необхідністю збереження тваринного та рослинного світу, охорони ґрунтів і вод, раціонального використання ресурсів, зменшення загального рівня забруднення, пошуку альтернативних джерел енергії та забезпечення здорового харчування. Стимулювання органічного виробництва та споживання вимагає уваги та дій усіх учасників органічного ринку – від виробників продуктів харчування до зацікавлених сторін у ланцюжку постачання продуктів харчування, харчової промисловості, роздрібних торговців та споживачів.

Внутрішній ринок органічних харчових продуктів стабільно розвивається та має тенденцію до зростання. Для його подальшого розвитку оператори органічного ринку повинні сприяти підвищенню рівня обізнаності споживачів щодо переваг органічних харчових продуктів порівняно з конвенційними.

Також до стимулювання розвитку органічного виробництва повинна активно залучатися і держава. Для цього необхідно не лише передбачати виділення коштів у державному бюджеті, а й створювати можливості доступу до них виробників, зокрема, одним із заходів має бути затвердження "Порядку розподілу та використання коштів по напрямку органічного виробництва".

З метою активізації входження малих агровиробників у органічне виробництво доцільно запровадити модель групової сертифікації органічної продукції. Така групова сертифікація передбачає об'єднання зусиль малого бізнесу при виробництві органічної продукції та її сертифікації задля здешевлення та спрощення отримання сертифікатів, що полегшить вихід дрібних товаровиробників на внутрішній та зовнішній органічні ринки.

Заслугове на увагу й адаптація європейського законодавства щодо державного регулювання та підтримки впровадження "Шкільної програми органічного харчування", що включає створення та постійну підтримку мережі постачальників органічної продукції; регулювання встановлення оптимальної ціни на таку продукцію; часткове покриття державою витрат на закупівлю органічної продукції для шкільного харчування тощо.

У найближчій перспективі в Україні – з урахуванням досвіду європейських країн – доцільно у шкільних закладах освіти запровадити

використання органічної продукції у щоденному меню, що сприятиме збільшенню споживання дітьми органічних фруктів, овочів та молока, які порівняно з конвенційними містять більше корисних речовин, необхідних для підтримки життєдіяльності школярів.

Надійшла до редакції 15.02.2022 р.

Прорецензовано 17.03.2022 р.

P.S. на 03.04.2022 р. Стаття готувалася до друку в довоєнний період і з позицій мирного життя, однак сьогодні змушує подивитися на наші роздуми щодо актуальності подальшого розвитку цього сегмента аграрного сектора з нових позицій. Повоєнне відновлення сільського господарства України дає можливість забезпечення структурної трансформації на засадах довгострокового стабільного зростання агропродовольчого виробництва відповідно до парадигми сталого розвитку, і важливою складовою цих змін має стати розвиток органічного виробництва, що забезпечує відновлення балансу у природі та формує стійку глобальну продовольчу систему.

Список використаних джерел

1. Гармашов В.В., Фомічова О.В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2010. №7. С. 11–16.
2. Дудар Т.Г. Розвиток органічного агровиробництва як основа забезпечення якості і безпечності сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 11–15.
3. Кудінова І.П., Холявко Д.М. Консультування з органічного виробництва як важлива складова продовольчої безпеки. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2017. №12. С. 159–165.
4. Чайка Т.О. Перешкоди на шляху розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. Вип. 2. С. 126–131.
5. Шубравська О.В. Органічне сільське господарство в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2017. №2. С. 116–128.
6. Codex Alimentarius. Guidelines for the Production, Processing, Labelling and Marketing of Organically Produced Foods (GL-32). 1999. URL: http://www.fao.org/input/download/standards/360/sxg_032e.pdf
7. International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). URL: <http://www.ifoam.org>
8. Goewie E.A. Organic agriculture in the Netherlands; developments and challenges. *NJAS: Wageningen Journal of Life Sciences*. 2003. Vol. 50, Is. 2. P. 153–169. [https://doi.org/10.1016/S1573-5214\(03\)80004-0](https://doi.org/10.1016/S1573-5214(03)80004-0)
9. Закон України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" від 02.08.2018 №2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>
10. De Jonge F. H. & Goewie E.A. In the animal's interest. About the well-being of animals in the livestock industry. Van Gorcum, Assen, 2000, 127 p.
11. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2021 / Willer Helga, Travnicek Jan, Meier Claudia and Schlatter Bernhard (Eds.); Research Institute of Organic Agriculture FiBL, Frick, and IFOAM – Organic International. Bonn, 2021.

12. Orsini S., Padel S., Lampkin N. Labour Use on Organic Farms: a Review of Research since 2000. *Organic Farming*. 2018. Vol. 4, Is. 1. P. 7–15. <https://doi.org/10.12924/of2018.04010007>
13. Постанова Кабінету Міністрів України "Національна економічна стратегія на період до 2030 року" від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
14. Регламент (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Af86000>
15. Забезпечення шкіл органічними фруктами, овочами та молоком у федеральній землі Нижня Саксонія – практична реалізація і досвід з 2014 року / Центр компетенцій органічного сільського господарства Нижньої Саксонії. URL: www.bio-schulobst.de
16. Органічні харчові продукти в шкільному харчуванні Німеччини: огляд. *Interbio nouvelle-aquitaine*. URL: <https://interbionouvelleaquitaine.com>
17. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства ЄС". URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Kateryna Prokopenko³,
Liudmyla Udova⁴

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF ORGANIC PRODUCTION DEVELOPMENT IN UKRAINE: WITH THE THOUGHT OF THE FUTURE

The article substantiates the importance of the production of organic agricultural products as a component of a healthy lifestyle, as well as ensuring the preservation and restoration of the environment. The authors reveal the ecological, economic and social benefits of organic production, in particular, preservation of the nation's natural and health; reproduction of soil fertility; increased competitiveness of domestic producers on internal and foreign markets; improving the welfare of the rural population, etc. It is stated that organic production includes the conscious use of soil as an ecosystem; application of production methods and preventive protection of crops. It is established that presently the interest of consumers in the

³ **Prokopenko, Kateryna Oleksiivna** – Ph.D. in Economics, Leading Researcher State Institution "Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine" (26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine), ORCID: 0000-0003-1456-4432, e-mail: k_prokopenko@ukr.net

⁴ **Udova, Liudmyla Olehivna** – Ph.D. in Economics, Senior Researcher, State Institution "Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine" (26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine), ORCID: 0000-0002-8216-0379, e-mail: u_lyudmila@ukr.net

consumption of environmentally friendly foods, whose production has no negative impact on the environment, is currently growing.

The study of the global organic market shows an active growth in both the number of organic producers and the output of organic products. The market of organic products in Ukraine is at an early stage of development, but there is a steady trend towards increased number of organic producers, expanded range of certified products, and increased exports of organic foodstuffs.

The authors analyze a number of factors hindering the development of organic production in Ukraine, in particular, the lack of public awareness of the properties of organic foods and their difference from conventional ones; shortage of qualified specialists in producing organic foods; insufficient solution of logistical problems; low purchasing power of the population, etc. The key changes in EU legislation on organic production are considered, one of the important innovations being the possibility of using "group certification", which allows small farmers to unite, produce and jointly pass the certification of organic products. Emphasis is placed on the prospects of this model for Ukrainian producers. The study shows the possibility of using organic foods in schools based on the example of the positive experience of EU countries – for the growing a healthy, conscious and responsible generation that will take care of the future of the state.

Keywords: agriculture; organic production; group certification model; organic products market; Healthy Eating

References

1. Harmashov, V.V., Fomichova, O.V. (2010). To the issue of organic agricultural production in Ukraine. *Visnyk ahrarnoi nauky – Bulletin of agrarian science*, 7, 11-16 [in Ukrainian].
2. Dudar, T.H. (2014). Development of organic agricultural production as a basis for ensuring the quality and safety of agricultural products in Ukraine. *Naukovyj visnyk Mukachiv'skoho derzhavnoho universytetu. Ser. Ekonomika – Scientific herald Mukachevo State University. Series Economics*, 1, 11-15 [in Ukrainian].
3. Kudinova, I.P., Kholiavko, D.M. (2017). Consultation on organic production as an important component of food security. *Problemy innovatsijno-investytsijnoho pozvytku – Problems of innovation and investment development*, 12, 159-165 [in Ukrainian].
4. Chajka, T.O. (2012). Obstacles to the development of organic agricultural production. *Visn. agrar. nauki Pričornomor'â – Ukrainian Black Sea region agrarian science*, 2, 126-131 [in Ukrainian].
5. Shubravs'ka, O.V. (2017). Organic agriculture in Ukraine. *Ekon. prognozuvannâ – Economy and forecasting*, 2, 116-128. <https://doi.org/10.15407/eip2017.02.116> [in Ukrainian].
6. Codex Alimentarius (1999). Guidelines for the Production, Processing, Labelling and Marketing of Organically Produced Foods (GL-32). Retrieved from http://www.fao.org/input/download/standards/360/sxg_032e.pdf

7. International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). Retrieved from <http://www.ifoam.org>
8. Goewie, E.A. (2003). Organic agriculture in the Netherlands; developments and challenges. *NJAS: Wageningen Journal of Life Sciences*, 50:2, 153-169. [https://doi.org/10.1016/S1573-5214\(03\)80004-0](https://doi.org/10.1016/S1573-5214(03)80004-0)
9. Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and marking of organic products" from 02.08.2018 No. 2496-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> [in Ukrainian].
10. De Jonge, F.H. & Goewie, E.A. (2000). In the animal's interest. About the well-being of animals in the livestock industry. Van Gorcum, Assen.
11. Willer, Helga, Travnicek, Jan, Meier, Claudia and Schlatter, Bernhard (Eds.) (2021). The World of Organic Agriculture - Statistics and Emerging Trends 2021. Research Institute of Organic Agriculture FiBL and IFOAM - Organics International, Frick and Bonn., CH-Frick and D-Bonn. Retrieved from <https://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2021.html>
12. Orsini, S., Padel, S., Lampkin, N. (2018). Labour Use on Organic Farms: a Review of Research since 2000. *Organic Farming*, 4: 16, 7-15. <https://doi.org/10.12924/of2018.04010007>
13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "National Economic Strategy for the Period of 2030" from March 03, 2021 No. 179. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> [in Ukrainian].
14. Regulation (EC) No 834/2007 on organic production and marking of organic products. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Af86000>
15. Provision of schools with organic fruits, vegetables and milk in federal land Lower Saxony - practical implementation and experience since 2014. Center for the competencies of organic agriculture of Lower Saxony. Retrieved from www.bio-schulobst.de [in German].
16. Organic food in Germany's school food: review. *Interbio nouvelle-aquitaine*. URL: <https://interbionouvelleaquitaine.com> [in French].
17. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on bringing Ukrainian legislation in the field of providing children's food in accordance with the requirements of EU legislation". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

Підписано до друку 03.04.2022 р.